

Яроцький В. Л.,

доктор юридичних наук, професор, за-
відувач кафедри цивільного права №2
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого, член-
кореспондент НАПрН України

ЗАМІНА ОСІБ У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У СФЕРІ ВИПУСКУ ТА ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Правовий механізм заміни осіб у зобов'язаннях, що виникають з приводу цінних паперів, має суттєві особливості. Вони полягають перш за все у неможливості заміни боржника (емітента) протягом всього строку їх обігу. Цей висновок обґрунтовується тим, що закріплення низки відомостей, що індивідуалізують емітента, в самому тексті документарних цінних паперів входить до складу видрукуваних типографським способом (а отже, незмінних не тільки юридично, а й технічно) обов'язкових реквізитів. Відповідно до положень ч. 2 ст. 196 ЦК України документ, що не містить обов'язкових для досліджуваних об'єктів цивільних прав реквізитів (і в першу чергу відомостей, що індивідуалізують їх емітента – вказівки імені стосовно фізичних або найменування для юридичних осіб) і не відповідає встановленій для них формі, не є цінним папером. Відсутність у цінному папері вказівки імені або найменування їх емітента в усіх випадках тягне за собою неможливість визнання документа цінним папером. У цінних паперах, що випускаються в індивідуальному порядку (вексель, чек, коносамент, складське свідоцтво та ін.) ім'я або найменування їх емітента не друкується в тексті документа типографським способом, а частіше за все вказується їх емітентом шляхом заповнення цього реквізиту «від руки». У цьому випадку також діє загальне правило щодо обов'язковості вказівки імені або найменування емітента в тексті документарного цінного папера і заборони його заміни в період обігу цінних паперів індивідуальних емісій.

Вказаний висновок підлягає поширенню і на бездокументарні цінні папери й ґрунтується на аналізі положень спеціального законо-

давства України, що регулюють відносини в зазначеній сфері, визначаючи можливість їх обопільної конвертації. Відповідно до п. 1.1 Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів конвертацією є переведення іменних цінних паперів одного виду або форми випуску в інший вид або форму випуску. Стосовно документарної форми випуску конвертація здійснюється шляхом їх знерукомлення. Згідно з ст. 1 Закону України "Про національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні" знерукомлення цінних паперів – це переведення цінних паперів, випущених у документарній формі, в бездокументарну форму шляхом депонування їх сертифікатів у сховищах зберігачів цінних паперів. Виходячи із цього припису чинного законодавства України, знерукомленню підлягають виключно емісійні цінні папери. Знерукомлені цінні папери, відповідно до положень зазначеного Закону, згодом можуть знову набувати документарної форми. Вказана законодавчо закріплена можливість підлягає термінологічному визначенню як зворотня конвертація.

Здійснення конвертації цінних паперів унеможливорює зміну особи емітента – боржника. Допущення такої можливості у майбутньому може призвести до невідповідності даних про первісного і нового емітентів цінних паперів. Це може мати місце у випадку зміни такого реквізиту документарних цінних паперів як вказівка імені їх емітента, при зворотній конвертації. У здійсненому зберігачем обліковому записі як емітент цінних паперів буде значитися одна особа, а в сертифікатах документарних цінних паперів, які раніше були депоновані і повертаються в обіг, – інша. Таким чином, допустима чинним законодавством України зміна форми цінних паперів у період їх обігу в цьому випадку може привести до зміни їх змісту. Це недопустимо як з теоретичної, так і з практичної точок зору, оскільки зміна змісту цінного папера після його випуску в оборот і протягом всього часу його функціонування у цивільному обороті чинним законодавством не передбачена. Цей висновок підтверджується також необхідністю забезпечення максимального (з урахуванням особливостей правового регулювання відносин в царині випуску і обігу кожного окремого різновиду досліджуваних об'єктів цивільних прав) ступеня уніфікації положень чинного законодавства України стосовно документарних і бездокументарних цінних паперів, для яких законодав-

ством встановлено єдиний правовий режим матеріальних об'єктів цивільних прав.

Проблему, пов'язану з розглядуваною, становить визначення наслідків припинення юридичної особи, яка є емітентом емісійних цінних паперів, із правонаступництвом (тобто передачею всього належного її майна, а також прав і обов'язків іншим юридичним особам (ч. 1 ст. 104 ЦК України). Допустимість переходу комплексу обов'язків, зумовлених статусом юридичної особи-емітента емісійних цінних паперів, до його правонаступників досі залишалась поза увагою правників. Боргові емісійні цінні папери, як правило, випускають підприємницькі товариства. Зокрема, господарські товариства (як один із найбільш поширених різновидів останніх) можуть випускати боргові цінні папери (наприклад, облігації), строк обігу яких на момент їх ліквідації (з правонаступництвом) ще не скінчився. Виходячи із обґрунтованого вище висновку щодо неприпустимості заміни емітента в період обігу (циркуляції) цінних паперів у цивільному обороті, перехід статусу емітента до юридичних осіб, які визначені як його правонаступники у випадку його припинення з правонаступництвом, є неприпустимим. Разом з тим, безперешкодність здійснення майнових прав та інтересів осіб, які інвестували грошові кошти у боргові цінні папери, повинна бути законодавчо гарантована.

При припиненні юридичної особи без правонаступництва її діяльність припиняється без переходу прав і обов'язків до інших юридичних осіб, а доля майна, що числиться на її балансі, вирішується ліквідаційною комісією в установленому законом порядку. Законодавство чітко встановлює майнові наслідки припинення шляхом ліквідації акціонерного товариства для акціонерів. Акціонерне товариство є юридичною особою, яка практично з моменту свого створення в обов'язковому порядку набуває статусу емітента і зберігає його протягом усього періоду функціонування в цивільному обороті випущених ним акцій. При ліквідації акціонерного товариства така проблема не виникає – його акції підлягають обов'язковому анулюванню. Видається, що анулюванню з виплатою їх номінальної вартості й відсотків їх власникам підлягають й інші випущені відповідною юридичною особою боргові емісійні цінні папери, наприклад, облігації. Недостатній рівень випуску та обігу поширених в інших країнах боргових емісійних цінних

паперів (зокрема облігацій) в Україні саме й обумовлений недовірою потенційних інвесторів до такої форми інвестування вільних грошових коштів. Законодавче закріплення визначеної черговості задоволення вимог власників боргових емісійних цінних паперів у випадку припинення юридичної особи, яка є їх емітентом, до моменту закінчення строку їх обігу, слугуватиме додатковим засобом забезпечення непорушності їх обороту. Тому було б доцільним установити в законодавстві про цінні папери обов'язок органів юридичної особи, що є емітентом боргових емісійних цінних паперів забезпечувати резервування частини майнових активів або резервних фондів (при їх наявності) для забезпечення повернення грошових коштів, отриманих у результаті їх емісії. Реалізація цієї пропозиції служила б достатньою гарантією повернення грошових коштів, вкладених інвесторами в покупку випущених юридичними особами емісійних цінних паперів.

Таким чином, у період функціонування в цивільному обороті як документарних, так і бездокументарних цінних паперів можливість зміни суб'єктів зобов'язань, що виникають з їх приводу, слід визнати обмеженою. У період циркуляції цінного папера в цивільному обороті особа емітента завжди залишається незмінною. Навіть за наявності згоди кредитора (власника цінного папера) і при наявності попередньої домовленості з новим боржником емітент не має права перевести свій борг на іншу особу. Положення актів чинного цивільного законодавства України передбачають здійснення заміни лише уповноваженої в досліджуваних зобов'язальних правовідносинах особи – власника цінних паперів.